

УДК 783.29: 785.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/30.212253>**Вероніка ТОРМАХОВА,***orcid.org/0000-0003-3821-0655,**кандидат мистецтвознавства, доцент,**доцент кафедри музичного мистецтва**Київського національного університету культури і мистецтва**(Київ, Україна) nikusya2008@ukr.net*

АФРО-АМЕРИКАНСЬКА ТАНЦЮВАЛЬНА ПОХОВАЛЬНА МУЗИКА ЯК КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

У статті розглядається специфіка музичного складника афро-американських поховальних традицій. Наголошено на значенні танцю у народі йоруба як основи синкретичних дійств, що мають під собою релігійно-міфологічне підґрунтя. Божества, або Orisha, є досить чисельними: Obatala, Chango, Ogun, Oshun, Oya, Yemaya, Eshu, Ochosi, Babalu Aye. Кожне з божеств зображується у танці за допомогою специфічних рухів, які передають їх характер, сферу діяльності та функції. Зазначено вплив ідей християнства на існуючі традиції африканського населення, що призвело до неординарного синтезу. Специфіка поховальної танцювальної музики, притаманної афро-американській культурній практиці, тісно пов'язана з релігійними уявленнями. Крос-культурні процеси, які відбувалися у Новому Орлеані, сприяли формуванню такого феномену, як джаз-похорони. Підкреслено роль міжкультурних взаємозв'язків у Новому Орлеані, які вплинули на формування жанрів госпелу та спірічуелу. Саме з баптистських негритянських церковних піснеспівів і псалмів, які співали досить у піднесеному ключі, зароджуються ті елементи, що призводять до феномену «джаз-похорони». У новоорлеанських похоронах наявна практика гри спірічуелів у повільному темпі у першій половині процесії та у задерикувато танцювальному ритмі після поховання. Звідси походить практика використання великих вуличних оркестрів у поховальних процесіях. Визначено особливість репертуару, який виконується на поховальних афро-американських процесіях – обов'язковим компонентом є танцювальна музика. Вона може приходити на зміну повільній та смутній, але існують також приклади її виконання до самого поховання. До репертуару поховальних оркестрів входять спірічуели, гімни, джазові стандарти, а також хіти представників поп-сцени.

Ключові слова: *спірічуел, джаз-похорони, афро-американська традиція, поховальна музика, Новий Орлеан, джаз.*

Veronika TORMAKHOVA,*orcid.org/0000-0003-3821-0655**Candidate of Art History, Associate Professor,**Associate Professor at the Department of Musical Art**Kyiv National University of Culture and Arts**(Kyiv, Ukraine) nikusya2008@ukr.net*

AFRICAN-AMERICAN DANCE FUNERAL MUSIC AS A CULTURAL PHENOMENON

The article considers the specifics of the musical component of African-American funeral traditions. Emphasis is placed on the importance of dance among the Yoruba people as the basis of syncretic actions, which have a religious and mythological basis. The deities or Orisha are quite numerous: Obatala, Chango, Ogun, Oshun, Oya, Yemaya, Eshu, Ochosi, Babalu Aye. Each of the deities is depicted in the dance with the help of specific movements that convey their character, scope and function. The influence of the ideas of Christianity on the existing traditions of the African population is noted, which led to an extraordinary synthesis. The specificity of funeral dance music inherent in African-American cultural practice is closely linked to religious beliefs. The cross-cultural processes that took place in New Orleans contributed to the formation of such a phenomenon as jazz funerals. The role of intercultural connections in New Orleans, which influenced the formation of the genres of gospel and spiritual, is emphasized. It is from the Baptist Negro church hymns and psalms, which are sung quite sublimely, that the elements that lead to the phenomenon of jazz funerals originate. In New Orleans funerals, there is a practice of playing spirituals at a slow pace in the first half of the procession and in a derisive dance rhythm after the funeral. There is practice of using large street orchestras in funeral processions. The peculiarity of the repertoire performed at funeral African-American processions has been determined - dance music is a mandatory component. It can be replaced by slow and vague, but there are also examples of its implementation before the burial. The repertoire of funeral orchestras includes spirituals, anthems, jazz standards, as well as hits from the pop scene.

Key words: *spiritual, funeral jazz, African-American tradition, funeral music, New Orleans, jazz.*

Постановка проблеми. Невід'ємною частиною життя людини є смерть. Цей завершальний етап існування кожної людини супроводжується різними ритуальними діями, що пов'язані з віруваннями, традиціями конкретного народу. Протягом історичного розвитку людства вони також значно трансформувалися. Внаслідок цього вони досить сильно відрізняються у представників різних культур. Особливий інтерес представляє афро-американська музична традиція, в якій у поховальних традиціях представлена не лише сумна та повільна, а й танцювальна музика.

Аналіз досліджень. Дане питання не здобуло обґрунтування у вітчизняній музикознавчій літературі. Деякі аспекти, пов'язані з музичними практиками Нового Орлеана, висвітлюються в публікації Є. Овчиннікова, М. Єфимової, а також у спогадах О. Вергинського. Значення танцю як священного ритуалу народів Африки є предметом розвідок С. Ковальової та В. Карпенко, а також представлені на спеціалізованому порталі, присвяченому африканським танцям. Низку фактів, пов'язаних із висвітленням специфіки поховальних практик у Новому Орлеані, наведено у статтях публіцистичного характеру.

Мета статті – висвітлення традицій використання в афро-американських поховальних практиках танцювальної музики. Дана мета передбачає аналіз витоків та підґрунтя даної традиції, з'ясування ареалу її функціонування та висвітлення особливостей репертуару, що використовується у поховальних церемоніях.

Виклад основного матеріалу. Поховальні традиції є частиною культури, де взаємопов'язані різні компоненти. Проте можна зазначити, що подібні практики не є загальноприйнятими. Тоді як у вітчизняній практиці прийнятним є остаточне прощання з тілом померлого під час поховання, для мексиканців вираз «перемивати кістки» є не метафоричним, а буквальним. Для мексиканського селища Помуч характерна практика очищення надгробків раз на рік у день померлих, а також очищення кісток своїх родичів.

Так само різні практики функціонують й у питанні музичного супроводу поховальних церемоній. Для європейських характерний драматизм, використання повільної та сумної музики, яка б передавала відчуття скорботи. Проте в деяких африканських племенах наявна принципово інша практика, коли сумні наспіви змінюються танцювальними жанрами. Причому ці танці охоплюють не лише тих, хто прийшов вшанувати померлого, а й самого мерця. Труна з небіжчиком знаходиться на плечах танцюристів, які вправно виконують різні па, змагаючись у майстерності. У чому ж криється причина подібних практик?

Доречним буде звернутися до історико-культурного контексту формування подібних традицій. Першою причиною формування даної практики може бути величезне значення танців у представників корінного населення Африки. Різні племена використовували танець як частину ритуалу, що походив від первісних синкретичних форм. Саме в даному аспекті криється чимало важливих пояснень танцювальності, присутньої у поховальних практиках сьогодення. «Священні ритуали є невід'ємною частиною повсякденного африканського життя. Вони переплетені з кожним аспектом людської діяльності; від народження до смерті кожен перехід у житті людини характеризується в тій чи іншій формі ритуального дотримання. У практичному сенсі ці всюдисущі ритуали лежать в основі релігійної практики в Африці» (African dance).

Зокрема танцювальні ритуальні практики пов'язані з народом йоруба, який живе на заході Африки. Представники даної етнічної групи зараз проживають на різних землях. «Землі, звані Йорубаленд, сьогодні входять до складу Нігерії, Того, Беніну та Гани. Предки цього народу створили оригінальну культуру Нок, першу на Африканському континенті культуру залізного віку. Насправді ж в основі релігійних вірувань йоруба лежить традиційний африканський культ» (Ковалева, Карпенко, 2016: 133). Дослідники вказують, що у йоруба наявно чимало божеств, або Orisha, причому найважливішими є такі божества: Obatala, Chango, Ogun, Oshun, Oya, Yemaya, Eshu, Ochosi, Babalu Aye. Кожне з божеств зображується по-іншому, вони мають різне функціональне призначення, у тому числі вони представлені принципово іншими рухами.

Серед африканських божеств можна виділити Babalu Aye, який відомий як дух мору і віспи, що керує хворобливим станом вірусного характеру. «Він рухається на милицях і супроводжує мертвих до їх захоронення, однак має глибоке розуміння людства і лікує хвороби, особливо захворювання шкіри. Його одяг пурпурного і сіро-коричневого кольору. У танці Babalu Aye зображує хвору людину із зігнутою спиною і скорченими руками. Він дуже слабкий і кульгає, часто падаючи, роблячи жести «підмітання повітря» щоб очистити його від поганих впливів» (Ковалева, Карпенко, 2016: 136). Тобто використання танцювальних практик у поховальних процесіях може бути специфічним рудиментом первісних релігійних вірувань та синкретичних дійств, коли рухи мали відігнати злих духів.

Друга причина появи не лише танцювальності у поховальних традиціях, а й власне веселощів, пов'язана вже з більш пізнім періодом розвитку культури африканських народів. Під час поневолення мешканців різних племен Африканського континенту білим населенням, коли багато хто

був вивезений із рідної землі, було сформовано уявлення про те, що настане час визволення. Тоді вони зможуть повернутися до земель предків. Саме тому смерть почала сприйматися як повернення на батьківщину, тобто як свобода, а отже, свято, яке неможливе без танців. Також важливо відзначити трансформацію ідей християнства, яке активно впроваджувалося серед рабів у США. Смерть – це не кінець, а початок нового життя. Подібні уявлення вплинули і на характер богослужінь, які проходили серед чорношкірого населення. Зокрема, поєднання традиційних наспівів та християнської тематики призвело до формування таких жанрів, як госпел та спірічуел.

Дослідники вказують на значну роль та значення Луї Армстронга на становлення мелосу та традицій джазового мистецтва, що зароджується у Новому Орлеані. «І заслуга Армстронга в тому, що він витягнув пісні аж першої половини XIX століття з хатин на плантаціях, творчо переробив їх і зробив відомими на весь світ. Чимала частка таких пісень народилася з баптистських негритянських церковних піснеспівів і псалмів, так званих госпел і спірічуел: у негритянських церквах весело і заразливо співають. Це традиція переходить і в новоорлеанський похорон, коли спірічуели грають у повільному темпі, поки труну несуть по вулиці, і виконують у задержаному танцювальному ритмі після поховання» (Луїс Армстронг, 2018). Виходячи з даної тези, стає зрозумілим, що поховальні процесії у південних регіонах США у музичному відношенні тісно пов'язані з жанром спірічуел.

Є. Овчинников відзначає, що для Нового Орлеана була притаманна відсутність жорстких расових бар'єрів, а також існувала відносна терпимість до представників різних расових груп (білі, креоли і негри). Усе це сприяло й яскравому та досить різноманітному музичному життю. «Завдяки міжнародному складу населення тут звучали англійські пісні, іспанські танці, італійські опери та французькі балети, симфонічна музика. Давалися концерти, йшли різноманітні вистави та повсюди лунали модні мелодії: вальси, кадрили, польки, марші. Культові церемонії включали піснеспіви католиків, протестантів, представників різних релігійних сект, негритянські ритуальні жанри, у тому числі як уже європеїзовані, так і ще наближені до первинних африканським витокам, супроводжувані співом і танцями під акомпанемент екзотичних інструментів» (Овчинников, 1994: 109). Цей синтез справив значний вплив і на подальшу культуру даного регіону, який має свою своєрідність та неповторність.

Олександр Денисов, відповідальний секретар журналу «Азія та Африка сьогодні», вказує, що поховальна традиція у США представлена

послідовністю музики від повільної до швидкої танцювальної. Тобто він указує на те, що веселу музику починають грати та танцювати під неї вже після поховання. «Це дійсно традиція, яка існує не тільки в Африці, але навіть перепливла океан і реалізується до сих пір в Америці серед чорношкірих. Це можна назвати расовою особливістю» (Тюкова, 2013). Проте, як уже зазначалося на початку статті, існують приклади, коли танці відбуваються не після завершення поховання, а власне до нього.

Танцювального типу супровід, який був наявний на поховальних процесіях Нового Орлеану, мав декілька форматів. Зокрема, не завжди він був пов'язаний з афроамериканським населенням. Неординарні для вітчизняного культурного простору формати були наявні й у інших представників американської культури. Традиція проведення «нестандартних» прощань із небіжчиком знайшла прояв уже на початку XX століття. Так, відомий співак-шансон'є Олександр Вертинський у своїх спогадах згадує прощання з однією молодою жінкою, чоловік якої був кіноманом, що проходило у США. Небіжчиця була вдягнена у вечірню сукню, у її руках був бокал, а позаду неї знаходився живий бармен. Вертинському пояснили, що поховальні бюро прагнуть догодити родині померлого і показують його у тому вигляді, яке відповідало його образу життя. Ба більше, на прощанні грала музика, а гості мали танцювати. «Була мертва тиша. І раптом із хорів полилися звуки музики. Оркестр, запрошений з її улюбленого ресторану, грав улюблені твори небіжчиці. Спершу «Очі чорні», потім «Дві гітари» і, нарешті, фокстроти. Через кілька хвилин з'явилися лакеї, які розносили гостям на тацях її улюблений коктейль і сандвічі. – Танцюйте, танцюйте! – істерично вигукував її чоловік. – Вона так любила танці!..» (Вертинський, 1990: 455).

Подібна тенденція наявна й у сучасній культурі. Зокрема, вона представлена у поховальних процесіях та прощаннях із людьми, які не відносяться до медійної сфери, про що згадує М. Єфремова, описуючи традиції американських прощань. Так, «найнятий музикант грає на маленькому органі улюблені мелодії покійного, часто веселі. А друзі і знайомі з подивом вдивляються в його загримоване обличчя» (Єфремова, 2003). Але набагато більшого розголосу та відомості мають процесії, пов'язані із зірками шоу-бізнесу. Поховання таких виконавців, як Уїтні Х'юстон, Майкл Джексон, перетворилися на цілі концерти, в яких приймали участь їхні колеги по сцені та близькі друзі. Прощання з Денні Бейкером, відомим джазовим гітаристом із Нового Орлеану, супроводжувалося

грою декількох оркестрів на вулицях міста. Ця практика вже була пов'язана зі специфікою музичного мистецтва міста. У Новому Орлеані склалася традиція гри на вулицях великих оркестрів, які приймали участь у всіх важливих подіях міста – від бейсбольних матчів, карнавалу «Марді гра» до похоронних процесій. Причому у найбільш значимих церемоніях могли приймати участь багато оркестрів. «За повір'ями негрів, сумна поведінка вважалася неприпустимою і під час поминок, де також звучали жарти, веселі розповіді про життя покійного і його пригоди, виконувалася й відповідна музика. Саме тут особливо інтенсивно змішувалися в якесь нове ціле традиції, що йдуть як від європейських, так і від негритянських витоків» (Овчинников, 1994: 110). Окрім спірічуелів, часто виконували теми похоронних молитов і гімнів: *Nearer My God to Thee*, *Just a Closer Walk With Thee*, *When the Saints Go Marching In* та *Didn't He Ramble*. Зараз репертуар дещо розширився, адже як поховальний репертуар досить часто виконують хіти, які мають тематику, що може бути прилаштована до таких трагічних подій. Зокрема, репертуарними є композиції Френка Сінатри *My Way*, Сари Брайтман та Андреа Бочеллі *Time To Say Goodbye*, Елвіса Преслі *Can't Help Falling In Love*, Еріка Клептона *Tears In Heaven*, Елтона Джона *Candle in the Wind*, де йдеться про підсумки життя, про прощання.

Власне, ті практики, що стосуються поховальної музики в Новому Орлеані, часто отримували назву «джаз-похорони», хоча самі виконавці її заперечували та сприймали досить негативно. Більш доречним музиканти вважали позначення «похорони з музикою», адже джаз був частиною того репертуару, що вони виконували, проте не обмежувався ним.

Висновки. З'ясовано, що специфіка поховальної танцювальної музики, характерної для афро-американської культурної практики, тісно пов'язана з релігійними уявленнями. Кроскультурні процеси, які відбувалися в Новому Орлеані, сприяли формуванню такого феномену, як джаз-похорони. Танцювальні поховальні практики наявні в Африці та у південних штатах Америки, зокрема у Новому Орлеані. Це місто ще на початку ХХ століття представляло простір, в якому було змішано чимало культурних та музичних традицій. Танець, що є невід'ємною частиною культури африканських народів, має ритуальне значення. У поховальних традиціях афро-американців наявна практика використання повільної музики, після якої обов'язково виконується швидка танцювальна. Репертуар поховальних оркестрів складається з джазових стандартів, спірічуелів, гімнів, а також хітів поп-сцени. Цей феномен є доволі унікальним та таким, що потребує подальшого більш ґрунтовного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вертинский А. Н. Дорогой длиною... Москва : Правда, 1990. 576 с.
2. Ефимова М. Американский образ смерти. Похоронный бизнес в Соединенных Штатах. 2003. URL: <https://www.svoboda.org/a/24200070.html> (дата звернення: 27.05.2020).
3. Ковалёва С. М., Карпенко В. Н. Танец как священный ритуал народов Африки. *Символ науки*. 2016. №4–4. С. 133–136.
4. Луис Армстронг и похороны в Новом Орлеане. 2018. URL: <https://zen.yandex.ru/media/id/5af02e209b403c6169f85374/luis-armstrong-i-pohorony-v-novom-orleane-5b06ed5c5f4967c76b6d3471> (дата звернення: 26.05.2020).
5. Овчинников Е. История джаза : учебник : в 2-х вып. Вып. 1. Москва : Музыка, 1994. 240 с.
6. Тюкова Д. Старая негритянская традиция: почему Обама веселился на панихиде по Нельсону Манделе? 2013. URL : <https://www.mk.ru/politics/world/article/2013/12/11/958437-staraya-negrityanskaya-traditsiya-pochemu-obama-veselilsya-na-panihide-po-nelsonu-mandele.html> (дата звернення: 26.05.2020).
7. African dance. URL : http://www.newworldencyclopedia.org/entry/African_dance (дата звернення: 26.05.2020).

REFERENCES

1. Vertinskij A.N. Dorogoj dlinnoju... [The road is long]. Moskva: Pravda, 1990. 576 p. [in Russian].
2. Efimova M. Amerikanskij obraz smerti. Pohoronnyj biznes v Soedinennyh Shtatah [American image of death. Funeral business in the United States]. 2003. URL: <https://www.svoboda.org/a/24200070.html> [in Russian].
3. Kovaljova S.M., Karpenko V.N. Tanec kak svjashennyj ritual narodov Afriki [Dance as a sacred ritual of the peoples of Africa]. *Simvol nauki*. №4-4, 2016. pp. 133-136 [in Russian].
4. Luis Armstrong i pohorony v Novom Orleane [Louis Armstrong and the funeral in New Orleans]. URL: <https://zen.yandex.ru/media/id/5af02e209b403c6169f85374/luis-armstrong-i-pohorony-v-novom-orleane-5b06ed5c5f4967c76b6d3471> [in Russian].
5. Ovchinnikov E. Istorija dzhaza. Uchebnik: v 2-kh vyp. Vyp. 1. [History of Jazz. Textbook: in 2 volumes. Vol. 1]. Moskva: Myzika, 1994. 240 p. [in Russian].
6. Tjukova D. Staraja negritjanskaja tradicija: pochemu Obama veselilsja na panihide po Nel'sonu Mandele? [The old black tradition: why Obama had fun at the funeral service for Nelson Mandela?] 2013. URL: <https://www.mk.ru/politics/world/article/2013/12/11/958437-staraya-negrityanskaya-traditsiya-pochemu-obama-veselilsya-na-panihide-po-nelsonu-mandele.html> (data zvernennja 26.05.2020). [in Russian].
7. African dance. URL: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/African_dance (дата звернення 26.05.2020).